

Lapsiasiavaltuutetun näkemykset translainsäädännön uudistamiseen liittyen – vastaukset STM:n esittämiin kysymyksiin

Viite: VN/2369/2021

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Sopimus koskee kaikkia alle 18-vuotiaita. Lapsiasiavaltuutettu arvioi translainsäädännön uudistamisen tarpeita yleissopimuksen näkökulmasta.

Yhteenveto lapsiasiavaltuutetun kannanotoista

- On tärkeää, että translainsäädännön uudistamisen yhteydessä erotetaan toisistaan lääketieteellinen ja oikeudellinen sukupuolen vahvistaminen.
- Sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen tulee mahdollistaa myös alaikäisille.
- Intersukupuolisten lasten koskemattomuuteen kajoavat ja lääketieteellisesti tarpeettomat toimenpiteet, joiden suorittamiselle ei ole lapsen itsensä antamaa vapaata ja tietoista suostumusta, tulee kieltää lailla.
- Olisi syytä pohtia sitä, miten perus- ja ihmisoikeusloukkauksien uhreiksi joutuneille lapsille hyvitetään rikkomukset.

Lapsiasiavaltuutetun kannanotot

1. Keskeiset näkemyksenne ja toivomuksenne translainsäädännön uudistamisen sisältöön ja valmistelumenettelyyn liittyen?

"...tässähän vois aika pitkääki listaa lähtee listaamaan et mikä kaikki on pielessä, et otetaan vaikka joku translaki."

Nuori lapsiasiavaltuutetun sateenkaarevien lasten ja nuorten Nuoret neuvonantajat -tapaamisessa keväällä 2021

Lapsiasiavaltuutettu korostaa, että translainsäädännön uudistamisen yhteydessä on asiamukaisesti huomioitava kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet, joita Suomi on sitoutunut noudattamaan. Useat tutkimukset antavat viitteitä siitä, että sateenkaarevat nuoret voivat keskimääräistä huonommin¹ ja siksi heidän asemaansa ja oikeuksiinsa tulisi kiinnittää erityishuomiota.

Lapsiasiavaltuutettu on useassa yhteydessä vedonnut sen puolesta, että Suomi toimisi kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteidensa mukaisesti ja sallisi oikeudellisen sukupuolen korjaamisen alaikäiselle sekä kieltäisi intersukupuolisiin lapsiin kohdistuvat tarpeettomat toimenpiteet, joilta puuttuu lapsen tietoinen suostumus.² Translainsäädännön uudistuksessa tulisikin huomioida kattavasti YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa (jälj. LOS) sekä muissa ihmisoikeussopimuksissa vahvistetut oikeudet. On tärkeää, että erotetaan prosesseina toisistaan lääketieteellinen ja oikeudellinen sukupuolen vahvistaminen, ja mahdollistetaan sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen koettua vastaavaksi myös alaikäisille. Intersukupuolisten lasten oikeuksien tehokkaan toteutumisen edellytyksenä on lapsiasiavaltuutetun näkemyksen mukaan erikseen lapsen koskemattomuuteen kajoavat toimenpiteet kieltävä lainsäädäntö. Intersukupuolisille lapsille ei tulisi suorittaa lääketieteellisesti tarpeettomia toimenpiteitä, joihin ei ole saatu lapselta tietoista suostumusta.

Translainsäädäntöön ja intersukupuolisten lasten koskemattomuuteen kajoavien toimenpiteiden kieltämiseen liittyy läheisesti kysymys lapsen itsemääräämisoikeudesta suhteessa sukupuoleensa ja sen kunnioittamisesta. LOS:sta itsemääräämisoikeuden suhteessa sukupuoleen voi johtaa sen identiteettiä ja yksityisyyttä turvaavista artikloista.³ Sukupuolen kokemusta, sen määrittelyä ja ilmaisua voidaan pitää korostetun yksityisenä asiana. On olennaista, että sukupuolinormeista poikkeavien lasten ja nuorten itsemääräämisoikeutta ja fyysistä koskemattomuutta kunnioitetaan hoitoratkaisussa riippumatta siitä, ovatko he potilaan ase-

masta ja oikeuksista annetun lain (785/1992) 7.1 §:n valossa itsemäärääviä hoitonsa suhteen.⁴ Lapsen näkemykset omasta sukupuolestaan tulisi LOS 12 artiklan mukaisesti ottaa asianmukaisesti huomioon lapsen kehittyvät kyvyt huomioiden.

Sateenkaarevalle lapselle kuuluvat kaikki LOS:ssa vahvistetut oikeudet, mutta seuraavien artiklojen voidaan katsoa olevan erityisen merkityksellisiä nyt käsillä olevan translaainsäädännön uudistamisen sekä intersukupuolisten lasten kannalta. Lainsäädäntöprosessin yhteydessä kuitenkin oletettavasti suoritetaan kattava lapsivaikutusten arviointi ja kuullaan lapsia, kuten LOS edellyttää. Lapsiasiavaltuutettu haluaa tässä vaiheessa erityisesti kiinnittää huomiota seuraaviin lapsen oikeuksiin:

Syrjimättömyys

LOS 2 artikla takaa yleissopimuksessa tunnustetut oikeudet kaikille lapsille ilman minkäänlaista syrjintää perustuen mm. lapsen sukupuoleen. YK:n lapsen oikeuksien komitea (jälj. LOS-komitea) on tarkentanut, että syrjinnän kieltö kattaa myös sukupuoli-identiteetin.⁵ Komitea on kantanut huolta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten kohtamasta syrjinnästä ja painottanut, että kaikilla nuorilla on oikeus ruumiillisen ja psykologisen koskemattomuuden, sukupuoli-identiteetin ja kehittyvän itsenäisyyden kunnioittamiseen.⁶

Lapsen edun ensisijaisuus

LOS 3 artikla edellyttää, että lapsen etu huomioidaan ensisijaisesti aina tehtäessä lasta koskevia päätöksiä. *"Lapsen edun arviointi on ainutkertainen toimenpide, joka tulisi suorittaa kussakin yksittäisessä tapauksessa ottaen huomioon kutakin lasta, lapsiryhmää tai yleisesti lapsia koskevat erityisolosuhteet."*⁷ Olosuhteilla tarkoitetaan kyseessä olevan tai kyseessä olevien lasten henkilökohtaisia ominaisuuksia, joita ovat muun muassa ikä, sukupuoli, kehitystaso, kokemukset ja vähemmistöryhmään kuuluminen.⁸ Myös lapsen oikeutta identiteettiin on kunnioitettava ja se on huomioitava lapsen etua arvioidessa.⁹

LOS-komitea on korostanut lapsen edun keskeistä asemaa kaikissa lasten terveyttä ja kehitystä koskevissa päätöksissä ja todennut, että lapsen edun tulisi ohjata hoitovaihtoehtojen valintaa.¹⁰ LOS-komitea on myös korostanut, ettei aikuisen arvio lapsen edusta voi ohittaa velvollisuutta kunnioittaa kaikkia yleissopimuksen mukaisia lapsen oikeuksia, eikä lapsen edulla voi oikeuttaa käytäntöjä, jotka ovat lapsen ihmisarvon ja koskemattomuuden vastaisia.¹¹ LOS-komitea on varoittanut lapsen edun käsitteeseen liittyvästä manipulaatiosta.¹² Lap-

sen edun käsitettä ei siis voida ”hyväksikäyttää” siten, että sillä perustellaan syrjiviä käytänteitä.

Lapsen edun arvioinnissa on myös tärkeää huomioida lapsen kehittyvät valmiudet ja LOS-komitea kehottaa, että päätöksentekijät harkitsisivat toimenpiteitä, joita voidaan tarvittaessa tarkistaa tai muuttaa sen sijaan, että tehdään lopullisia ja peruuttamattomia päätöksiä.¹³ Tätä näkökohtaa toteuttaisi se, että lääketieteellinen ja oikeudellinen sukupuolen vahvistamisprosessi erotettaisiin toisistaan, ja lapselle mahdollistettaisiin oikeudellisen sukupuolen vahvistaminen itsemääräämisoikeutta kunnioittavalla tavalla.

Oikeus kehitykseen

LOS 6 artikla takaa lapselle kehittymisen edellytykset mahdollisimman täysimääräisesti. LOS-komitea on tässä yhteydessä korostanut terveyden ja psykososiaalisen hyvinvoinnin suhdetta toisiinsa, ja että oikeus kehittymiseen voidaan toteuttaa ainoastaan kokonaisvaltaisella tavalla panemalla täytäntöön kaikki muutkin yleissopimuksessa vahvistetut oikeudet.¹⁴

Oikeus identiteettiin

LOS 8 artiklan mukaan lapsen oikeutta identiteettiin on kunnioitettava. Sandberg on oikeuskirjallisuuteen nojaten todennut, että lapsen identiteettioikeuteen kuuluu myös sukupuoli-identiteetti, ja että lapsen oikeutta ”säilyttää identiteettinsä” voidaan tulkita siten, että se takaa lapselle oikeuden korjattuun oikeudelliseen sukupuoleen.¹⁵

Oikeus ilmaista mielipiteensä

LOS 12 artikla takaa lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Sukupuoli-identiteetti on lähtökohtaisesti lapsen itsensä määriteltävissä, ja lapsen näkemykset omasta sukupuolestaan tulisi ottaa asianmukaisesti huomioon lapsen kehittyvät kyvyt huomioiden. Ylipäättään, mitä tahansa lääketieteellistä interventiota, joka on tarpeetonta suorittaa tietyllä hetkellä, tulee lykätä mahdollisimman pitkälle, mieluiten siihen asti, kunnes lapsi pystyy ilmaisemaan näkemyksensä LOS 12 artiklan mukaisesti.¹⁶

Oikeus yksityisyyteen

LOS 16 artiklan mukaan lapsen yksityisyyteen ei saa puuttua mielivaltaisesti tai laittomasti. Lapsen sukupuoli-identiteetti on yksityisyyden suojan alla.¹⁷ LOS 16 artiklaa voidaan pitää olennaisena pohdittaessa intersukupuolisille lapsille suoritettavien, peruuttamattomien toimenpiteiden, jotka eivät ole lääketieteellisesti välttämättömiä, hyväksyttävyyttä.¹⁸

Oikeus tietoon

LOS 17 artikla takaa lapselle oikeuden tietoon, joka on edellytys sille, että lapsen oikeus ilmaista mielipiteensä voi toteutua tehokkaasti. Lasten on voitava saada tietoa ikänsä ja valmiuksiensa kannalta sopivassa muodossa kaikista heitä koskevista asioista, esimerkiksi oikeuksistaan, kaikista heihin vaikuttavista menettelyistä, kansallisesta lainsäädännöstä, kansallisista määräyksistä ja menettelytavoista, sekä valitus- ja muutoksenhakumenettelyistä.¹⁹ Tiedonsaannilla on tärkeä osansa lapsen terveyden edistämisessä.

"...tosi paljon kuulee semmosta et eihän lapsille nyt tämmöstä voi puhua. Ni silleen, just se mitä mä sanoin äskenkin, et silleen ikätasoon sopivasti, et kyl voi puhuu, ja kyl pitääki puhuu, ja must se on aina yhtä tyhmää, ku ihmiset on silleen et ei nyt lapsille. Ku just lapsille, ku muuten jos ei puhuta, ni ne saa jotain ihan vääriä mielikuvia jostain muista paikoista."

Nuori lapsiasiavaltuutetun sateenkaarevien lasten ja nuorten Nuoret neuvonantajat -tapaamisessa keväällä 2021

Oikeus suojeluun väkivallalta

LOS 19 artikla edellyttää, että sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin asianmukaisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin, sosiaalisiin ja koulutuksellisiin toimiin suojellakseen lasta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä. Mikäli intersukupuoliselta lapselta ei ole saatu asiaankuuluvaa suostumusta lääketieteellisesti tarpeettomille kirurgisille tai muille hoitomuodoille, rikkovat lääkärit Sandbergin mukaan LOS 19 artiklaa.²⁰ LOS-komitea on tarkentanut, että väkivallalla tarkoitetaan kaikkea toimintaa, joka on lapselle haitallista, myös tahatonta sellaista.²¹

Oikeus terveyteen

LOS 24 artiklan mukaan lapsella on oikeus nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta. Lapsen terveys ei saa vaarantua sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän vuoksi.²² Jotta lasten oikeus terveyteen toteutuisi, tulisi komitean mukaan toimenpiteitä kohdistaa epäedullisessa asemassa oleviin lapsiin. Valtioiden tulisi tunnistaa tekijät, jotka tekevät lapsista haavoittuvia¹ tai asettavat tietyt lapsiryhmät epäedulliseen asemaan. Nämä tekijät tulisi ottaa huomioon lasten terveyttä koskevia lakeja, määräyksiä, politiikkoja, ohjelmia ja palveluita kehitettäessä, ja tällöin tulisi pyrkiä oikeudenmukaisuuden varmistamiseen.²³

YK:n taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitea (TSS-komitea) on tähdentänyt, että oikeus terveyteen tulee ymmärtää siten, että jokaisella on vapaus hallita omaa terveyttään ja kehoaan ja että jokaisella tulee olla tasapuoliset mahdollisuudet parhaaseen mahdolliseen terveydentilaan.²⁴ TSS-komitea on lisäksi alleviivannut, että valtio syyllistyy rikkomuksiin myös, mikäli se ei ole ryhtynyt tarpeellisiin (mm. lainsäädännöllisiin²⁵) toimiin, joilla ehkäistään kolmansien osapuolien rikkomuksia terveysoikeuksiin, muun muassa lääketieteellisesti tarpeettomat, peruuttamattomat ja vapaaseen tahtoon perustumattomat toimenpiteet intersukupuolisille lapsille.²⁶

Lapsen oikeuksien toteutus – valtion vastuu

LOS 4 artikla edellyttää, että sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin tarpeellisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien toteuttamiseksi. Valtion velvollisuus on tarkastella kaikkea kansallista lainsäädäntöä ja siihen liittyviä hallinnollisia ohjeita sen varmistamiseksi, että yleissopimusta noudatetaan täysimääräisesti. Tarkastelussa ei pidä ainoastaan tarkastella yleissopimusta artikla artiklalta vaan myös kokonaisvaltaisesti tunnustaen ihmisoikeuksien toisistaan riippuvaisuus ja jakamattomuus.²⁷

Kansainvälisten tahojen näkemyksiä, linjauksia ja suosituksia

Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu korosti kommentissaan sateenkaarevien lasten turvallisuudesta ja yhdenvertaisuudesta vuonna 2014, että sukupuolivähemmistöihin kuulu-

¹ LOS-komitea on todennut transsukupuolisten lasten olevan haavoittuvassa asemassa. YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro13 (2011) lapsen oikeudesta olla joutumatta minkäänlaisen väkivallan kohteeksi (CRC/C/GC/13), kohta 72 (g).

vat lapset kohtaavat erityisiä haasteita itsemääräämisoikeutensa suhteen, vaikka ovat oikeuksienhaltijoita siinä missä aikuisetkin. Lapsille tehtävien toimenpiteiden on perustuttava tietoiseen suostumukseen.²⁸

Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous hyväksyi vuonna 2015 päätöslauselman 2048 transsukupuolisten syrjinnästä Euroopassa. Päätöslauselmassa kehoitetaan valtioita mahdollistamaan sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen iästä riippumatta. Lisäksi päätöslauselma edellyttää, että kaikissa transsukupuolisia lapsia koskevissa asioissa lapsen edun on oltava ensisijainen.²⁹

YK:n ihmisoikeusvaltuutettu on vuonna 2015 patistanut valtioita puuttumaan intersukupuolisten lasten kohtaamaan väkivaltaan ja edellyttänyt, että lääketieteellisesti tarpeettomat toimenpiteet kielletään.³⁰ Valtioilla on velvollisuus suojella kaikkia, mukaan lukien intersukupuolisia, kidutukselta ja epäinhimilliseltä kohtelulta. Tämä velvoite kattaa epäinhimillisen kohtelun ehkäisyn, kieltämisen, tutkimisen sekä sen varmistamisen, että epäinhimilliseen kohteluun johtava toiminta on laitonta. Lääketieteellisiin toimenpiteisiin, joiden voidaan tässä yhteydessä katsoa täyttävän kidutuksen ja kaltoinkohtelun tunnusmerkistön, kuuluvat muun muassa lääketieteellisesti tarpeettomat kirurgiset ja muut toimenpiteet, joita suoritetaan intersukupuolisille lapsille.³¹

YK:n ihmisoikeusvaltuutettu on vuonna 2016 todennut, että myös lapsille tulisi taata mahdollisuus sukupuolen oikeudelliseen vahvistamiseen, eivätkä tälle prosessille asetettavat varotoimenpiteet saa olla syrjiviä tai kohtuuttomia ja niiden tulee kunnioittaa lapsen oikeuksien yleissopimuksessa vahvistettuja oikeuksia.³² Lisäksi, valtioiden tulisi kieltää kirurgiset ym. toimenpiteet, joita kohdistetaan intersukupuolisiin lapsiin ilman lapsen antamaa suostumusta.³³ Intersukupuolisten kohtaamat ihmisoikeusloukkaukset tulee tutkia systemaattisesti, ja loukkauksen kohteelle tulee taata tehokkaat oikeussuojakeinot.³⁴

LOS-komitea on vuonna 2016 yleiskommentissaan nro 20 painottanut kaikkien nuorten oikeutta ruumiillisen ja psykologisen koskemattomuuden, sukupuoli-identiteetin ja kehittyvän itsenäisyyden kunnioittamiseen ja tuomitsee niin kutsutut "hoidot", joilla yritetään muuttaa seksuaalista suuntautumista ja intersukupuolisten nuorten pakottamisen kirurgisiin toimenpiteisiin tai hoitoihin. Komitea kehottaa valtioita poistamaan tällaiset käytännöt ja hyväksymään lakeja, jotka kieltävät syrjinnän näillä perusteilla. Valtioiden tulisi myös ryhtyä tehokkaisiin toimiin kaikkien transsukupuolisten ja intersukupuolisten nuorten suojelemiseksi

kaikilta väkivallan, syrjinnän tai kiusaamisen muodoilta lisäämällä yleistä tietoisuutta ja toteuttamalla turva- ja tukitoimenpiteitä.³⁵

Vuonna 2016 useat YK:n alaiset toimijat sekä alueelliset järjestöt painottivat, että valtioiden tulee pikaisesti ryhtyä toimiin kieltääkseen intersukupuolisiin lapsiin kohdistetut lääketieteellisesti perusteettomat toimenpiteet.³⁶

YK:n eri toimijat (mm. LOS-komitea) sekä alueelliset ihmisoikeuselimet vetosivat vuonna 2017 sen puolesta, että valtiot mahdollistavat nopean, läpinäkyvän ja helppopääsyisen oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen, johon ei sisälly loukkaavia ehtoja tai ihmisoikeusloukkauksia. Oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen tulisi perustua itsemääräämisoikeuteen. Painostavat lääketieteelliset menettelyt loukkaavat muun muassa lapsen fyysistä ja henkistä koskemattomuutta sekä ihmisarvoa, ja ne voidaan tulkita jopa kaltoinkohteluksi tai kidutukseksi. Lasten ja nuorten sukupuolen ilmaisulle ei saa olla esteitä.³⁷

YK:n riippumaton asiantuntija suojelusta seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvalta väkivallalta ja syrjinnältä on vuonna 2018 alleviivannut sukupuoli-identiteetin erittäin henkilökohtaista ja intiimiä luonnetta³⁸ ja edellyttänyt, että sukupuolen oikeudellisen korjaamisen tulee, muun ohella, perustua itsemääräämisoikeuteen ja se tulee mahdollistaa myös alaikäisille.³⁹

Euroopan komission LGBTIQ-strategiassa vuosille 2020–2025 todetaan, että komissio aikoo edistää hyvien käytäntöjen vaihtoa jäsenvaltioiden välillä siitä, miten saadaan aikaan helppopääsyinen sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen, joka perustuu itsemääräämisoikeuteen ja joka ei sisällä ikärajoitteita.⁴⁰

Suomen YK:n ihmisoikeuskomitealta keväällä 2021 saamat suositukset sisälsivät muun muassa suosituksen ryhtyä lainsäädännöllisiin toimiin, jotta voidaan tehokkaasti estää intersukupuolisiin lapsiin kohdistetut peruuttamattomat ja lääketieteellisesti tarpeettomat toimenpiteet, ellei lapsi itse anna niihin tietoista suostumusta. Komitea myös painotti, että valtion tulisi asianmukaisesti tarjota hyvitystä tällaisten toimenpiteiden uhreille. Lisäksi komitea ilmaisi huolensa siitä, ettei tulevassa translainsäädännön uudistuksessa välttämättä oteta huomioon alaikäisten mahdollisuutta vahvistaa oikeudellisesti sukupuoltaan.⁴¹

YK:n riippumaton asiantuntija suojelusta seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvalta väkivallalta ja syrjinnältä on kesällä 2021 YK:n ihmisoikeusneuvos-

tolle antamassaan raportissa korostanut valtioiden velvollisuutta tunnustaa jokaisen ihmisen vapaus määrittää sukupuoli-identiteettinsä ja sen ilmaisu. Sukupuoli-identiteetin oikeudellinen tunnustaminen on erottamattomasti yhteydessä keholliseen koskemattomuuteen. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien ihmisten koskemattomuutta on suojattava ja myös alaikäisille on taattava oikeus sukupuoli-identiteettinsä oikeudelliseen vahvistamiseen.⁴²

2. Arvionne Vaihtoehtoiset sääntelymallit sukupuolivähemmistöjen oikeudellisen aseman järjestämiseksi -raportissa esitettyjen mallien eduista ja haittoista?

a. suppea malli

b. laaja malli

- **Vaihtoehto A: Hakemusmenettely ja harkinta-aika**
- **Vaihtoehto B: Ilmoitusmenettely**

Raportissa esitetyllä suppealla mallilla ei lapsiasiavaltuutetun näkemyksen mukaan pystytä noudattamaan Suomen ihmisoikeusvelvoitteita tai kyetä vastaamaan riittävästi kansainvälisiltä sopimusvalvontaelimiltä saatuihin huomautuksiin. Mitä laajaan malliin tulee, olisi siinä esitetty malli, jossa erotetaan oikeudellinen sukupuolen vahvistaminen mahdollisista lääketieteellisistä toimenpiteistä, toivottava. On tärkeää, että menettely perustuu itsemääräämisoikeuteen.

Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että myös lapsille sallitaan oikeudellinen sukupuolen vahvistaminen ilmoitusmenettelyssä ja onkin valitettavaa, ettei raportissa (oletettavasti hallitusohjelmakirjauksesta johtuen) ehdoteta tätä voimakkaammin. Raportissa on kuitenkin kattavasti käsitelty lapsen oikeuksia ja ehdotetaan esimerkiksi, että "[Y]htenä sääntelyvaihtoehtona jatkotyöskentelyssä voitaisiin työryhmän näkemyksen mukaan harkita oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen ikärajan asettamista 15 vuoteen". Lapsiasiavaltuutettu muistuttaa, että valmistelutyössä tulee suorittaa kattava ja tutkittuun tietoon perustuva lapsivaikutusten arviointi, jossa arvioidaan muun ohella sitä, miten valitulla lainsäädäntömallilla parhaiten toteutetaan lapsen etu. Lapsia tulisi myös kuulla lainsäädäntöprosessissa.⁴³ Ruotsissa on esimerkiksi katsottu, että koska lääketieteellinen ja oikeudellinen sukupuolen vahvistaminen on erotettu toisistaan, on syytä pohtia myös oikeudellisen vahvistamisen ikärajaa.⁴⁴

"...miksi alaikäinen henkilö ei omia papereitaan voisi muuttaa oman sukupuoli-identiteettinsä mukaiseksi. Turhauttavinta ehkä tässä on se, että kun puhutaan tästä, että antakaa alaikäisten korjata sukupuolensa, ja yhtäkkiä yks kaks kaikki onki öyhöttämässä et ei eii, lapsia leikkauksiin, uaa lapset, lapset, lapset. Ja kukaan ei oikeestaan, tai siis se, et turhauttavinta on et kukaan ei jotenkin tunnu tajuavan, että mistä siinä puhutaan. Et kun puhutaan siitä, että koko translain uudistus perustuu siihen, että juridinen ja lääketieteellinen prosessi erotetaan, ni mikä siin sit on jotenkin niin hirveen dramaattista, et niinku yhtä kirjaimen merkintää passissa ei niinku 16-vuotias voisi muuttaa? Tai siis silleen et siinä vaiheessa jos sä samassa iässä saat jo etunimes muuttaa, ni eikös se nyt oo vähän se ja sama."

Nuori lapsiasiavaltuutetun sateenkaarevien lasten ja nuorten Nuoret neuvonantajat -tapaamisessa keväällä 2021

On myös valitettavaa, että ehdotettu sääntely heijastaisi edelleen käsitystä kaksijakoisesta sukupuolesta, vaikka raportissakin osin tunnistetaan mm. muunsukupuolisten kohtaamat haasteet terveydenhuollossa. Lapsiasiavaltuutettu muistuttaa, että sukupuolen määrittämisen pitää perustua itsemääräämisoikeuteen, ja että mikäli kolmas sukupuoli-merkintä otetaan käyttöön, tulee sen perustua henkilön omaan tahtoon ja ilmoitukseen. LOS 7 artikla ei edellytä, että lapsen sukupuoli rekisteröidään syntymässä.⁴⁵

"...tosi paljon niinku terveydenhuollon lomakkeita, missä on tosi vahva se sukupuolittuneisuus. On nainen-mies-jako, ja siel on tosi harvoin, nykyään ehkä vähän useammin, mut siel on tosi harvoin se vaihtoehto muu. Ja se niinku on diskriminoivaa, se syrjii ihmisiä, jotka ei kuulu tähän normibinääriseen jakoon."

Nuori lapsiasiavaltuutetun sateenkaarevien lasten ja nuorten Nuoret neuvonantajat -tapaamisessa keväällä 2021

3. Näkökantanne liittyen raportissa esitettyyn työryhmän näkemykseen intersukupuolisten lasten sukupuoliominaisuuksia muokkaavia lääketieteellisiä toimenpiteitä koskien.

Lääketieteellisesti tarpeettomat toimenpiteet, jotka suoritetaan ilman lapsen vapaaseen tahtoon ja tietoon perustuvaa nimenomaista suostumusta, muodostavat ihmisoikeusloukkauksen. Tässä on myös huomioitava Euroopan neuvoston yleissopimus ihmisoikeuksien ja ihmisarvon suojaamiseksi biologian ja lääketieteen alalla (SopS 23/2010), jonka 6 artikla edellyttää, ettei terveyteen kohdistuvaa toimenpidettä voida suorittaa sellaiselle henkilölle, joka

ei voi antaa suostumustaan, ellei siitä ole hänelle välitöntä hyötyä.² Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että sukupuoliominaisuuksia muokkaavien toimenpiteiden kiellosta säädetään nimenomaisesti laissa. Raportissakin todetulla tavalla on viitteitä siitä, etteivät suositukset riitä korjaamaan epäkohtia, joita intersukupuoliset lapset terveydenhuollossa kohtaavat. Useissa valtioissa³ on jo saatettu voimaan lainsäädäntöä, joka pyrkii turvaamaan lapsen koskemattomuutta.

Lapsiasiavaltuutettu muistuttaa, että valmistelussa voidaan kuulemisten ohella hyödyntää jo valmiiksi kerättyä ja tutkittua tietoa lasten mielipiteistä, jos sitä on saatavilla. Intersukupuolisten lasten kokemuksia on selvitetty Suomessa hiljattain⁴⁶, ja on tärkeää huomioida nämä kokemukset lain valmistelussa.

Laissa tulee turvata lapsen oikeus koskemattomuuteen tehokkaasti ja kieltää toimenpiteet, joihin lapsi ei ole antanut tietoista suostumustaan ja jotka eivät ole lapsen terveyden kannalta välttämättömiä. Lain määritelmässä tulee olla tarkka siten, ettei niillä tahottomasti suljeta lain suojan ulkopuolelle lapsia, joiden sukupuoliominaisuuksien variaatiota ei ole laissa nimenomaisesti mainittu. Mikäli toimenpiteet ovat lääketieteelliseen syyhyn perustuen tarpeellisia, tulee perusteet kirjata asianmukaisesti potilastietoihin.

Lapsen oikeuksia kunnioittavista käytännöistä tulee tietysti myös asianmukaisesti kouluttaa esimerkiksi terveydenhuollon ammattihenkilöitä, mutta lapsiasiavaltuutetun näkemys on, ettei tiedotus ja koulutus ilman selkeää lainsäädäntöä ole riittävää turvaamaan intersukupuolisten lasten oikeuksia. Lapsiasiavaltuutettu pitää myös raportissa korostettua tehokasta viranomaisvalvontaa tärkeänä. Olisi lisäksi syytä pohtia sitä, miten perus- ja ihmisoikeusloukkauksien uhreiksi joutuneille lapsille hyvitetään rikkomukset.

LOS-komitea on todennut, että intersukupuolisille lapsille tehtävät, lääketieteellisesti perusteettomat toimenpiteet ovat rinnastettavissa haitallisiin käytäntöihin⁴⁷, joihin komitea on vaatinut jäsenvaltioita tehokkaasti puuttumaan. Komitea on yleiskommentissaan haitallisista käytännöistä todennut lainsäädännön laatimisen olevan keskeistä haitallisten käytäntöjen eliminoimisessa. Jokaisella sopimusvaltiolla on velvollisuus antaa selkeä viesti haitallisten

² Tässä kohtaa lapsiasiavaltuutettu muistuttaa myös, ettei lapsen edulla voi oikeuttaa käytäntöjä, jotka ovat lapsen ihmisarvon ja koskemattomuuden vastaisia. YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 13 (2011) lapsen oikeudesta olla joutumatta minkäänlaisen väkivallan kohteeksi (CRC/C/GC/13), kohta 61.

³ Mm. Malta ja Islanti.

käytäntöjen tuomittavuudesta, tarjota oikeussuojaa uhreille, varmistaa hyvityskeinojen saatavuus ja lopettaa rankaisemattomuus.⁴⁸ LOS-komitea sekä useat sopimusten toimeenpanoa valvovat komiteat ovat kiinnittäneet huomiota intersukupuolisille lapsille suoritettaviin lääketieteellisesti tarpeettomiin toimenpiteisiin usean valtion kohdalla⁴⁹, ja alleviivanneet samaa viestiä: valtioiden tulee varmistaa, ettei intersukupuolisille lapsille suoriteta lääketieteellisesti tarpeettomia ja peruuttamattomia toimenpiteitä ilman lapsen antamaa tietoista suostumusta. Lisäksi komitea on ilmaissut huolensa hyvitys- ja kompensatiotoimien puuttumisesta, kun intersukupuoliselle lapselle on jo suoritettu lääketieteellisesti tarpeettomia toimenpiteitä.⁵⁰

4. Minkälaisia vaikutuksia näkisitte vaihtoehdoilla olevan seuraavista näkökulmista arvioituna:

Lapsiasiavaltuutetulla ei ole mahdollisuuksia tehdä tässä yhteydessä kattavaa vaikutusarviointia eri lainsäädäntömalleista. Seuraavassa lyhyet näkökohdat valittuihin kohtiin.

a. Vaikutukset yhdenvertaisuuteen, lapseen ja sukupuolten tasa-arvoon sekä muihin perus- ja ihmisoikeuksiin

Lasten perus- ja ihmisoikeuksien tehokkaan toteutumisen kannalta on olennaista, ettei heitä ohiteta lainsäädännössä tai lainsäädäntöprosessissa. Lapsia tulee kuulla ja heidän etunsa tulee huomioida ensisijaisena punnintaperiaatteena. Vaikkei lapsen oikeus saada etunsa ensisijaisesti huomioiduksi ole ainoa ratkaisukriteeri, on sillä kuitenkin korkeampi prioriteetti eli lasta parhaiten palvelevalla näkökulmalla on annettava enemmän painoarvoa, kuin muille asiaan liittyville seikoille.⁵¹

b. Sosiaaliset ja terveysvaikutukset

Kuten todettua, monet sateenkaarevat lapset kokevat keskimääräistä enemmän psyykkistä pahoinvointia, joka johtuu muun muassa syrjinnästä ja hyväksytyksi tulemisen puutteesta. Esimerkiksi Ruotsissa on pohdittu ikärajojen muuttamista perustuen muun muassa alaikäisten transihmisten kokemuksiin ongelmiin arjessa, kuten hyljeksintään, kiusaamiseen ja poissulkemiseen.⁵²

"...semmonen oman identiteetin tuominen täysillä esille on tosi haastavaa, tosi rankkaa. Ja se, et koko ajan pitää todistella et mitä mä oon, koska sit sitä aletaan kyseen-

alaistamaan, ja oonks mä nyt oikeesti semmonen ku mä oon. Ja sit se on vaan jotenkin ihan hirveetä.”

Nuori lapsiasiavaltuutetun sateenkaarevien lasten ja nuorten Nuoret neuvonantajat -tapaamisessa keväällä 2021

Jyväskylässä 24.9.2021

Elina Pekkarinen
Lapsiasiavaltuutettu

Sonja Vahtera
Lakimies

¹ Ks. esim: Jokela et al.: Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointi, Kouluterveyskyselyn tuloksia 2019, saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-580-3>. Jaskari & Keski-Rahkonen: Vähemmistöstressi uhkana seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen terveydelle, Lääketieteen aikakauskirja Duodecim, 2021;137(17):1781-8. Saatavilla: <https://www.duodecimlehti.fi/lehti/2021/17/duo16384>.

² Ks. esim: Tasa-arvovaltuutetun, lapsiasiavaltuutetun ja yhdenvertaisuusvaltuutetun kannanotto: Translaki uudistettava vastaamaan perus- ja ihmisoikeuksia (17.5.2018), saatavilla: <https://tasa-arvo.fi/-/tasa-arvovaltuutettu-lapsiasiavaltuutettu-ja-yhdenvertaisuusvaltuutettu-translaki-uudistettava-vastaamaan-perus-ja-ihmisoikeuksia>. Lapsiasiavaltuutetun, Väestöliitto ry:n, Sateenkaariperheet ry:n, Lastensuojelun Keskusliiton ja Mannerheimin lastensuojeluliiton kannanotto: Lapsen oikeudet on huomioitava sukupuolen vahvistamista koskevassa lainvalmistelussa (29.05.2019), saatavilla: <https://www.lskl.fi/kannanotot/lapsen-oikeudet-on-huomioitava-sukupuolen-vahvistamista-koskevassa-lainvalmistelussa/>.

³ Kirsten Sandberg (2015) The Rights of LGBTI Children under the Convention on the Rights of the Child, Nordic Journal of Human Rights, 33:4, 337-352, s. 344.

⁴ Sanna Koulu (2018) Transnuorten asema ja hormonihoitoja koskeva harkinta terveydenhuollossa, teoksessa Lapsen oikeudet terveydenhuollossa (toim. Suvianna Hakalehto & Irma Pahlman), s. 185.

⁵ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 15 (2013) lapsen oikeudesta nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta (CRC/C/GC/15), kohta 8.

⁶ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 20 (2016) lapsen oikeuksien täytäntöönpanosta nuoruusiässä (CRC/C/GC/20), kohdat 33 ja 34.

⁷ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 14 (2013) lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (CRC/C/GC/14), kohta 48.

⁸ Ibid.

⁹ CRC/C/GC/14, kohta 55.

¹⁰ CRC/C/GC/15, kohta 13.

¹¹ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 13 (2011) lapsen oikeudesta olla joutumatta minkäänlaisen väkivallan kohteeksi (CRC/C/GC/13), kohta 61.

¹² CRC/C/GC/14, kohta 34.

¹³ CRC/C/GC/14, kohta 84.

-
- ¹⁴ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 7 (2005) lapsen oikeuksien täytäntöönpanosta varhaislapsuudessa (CRC/C/GC/7/Rev.1), kohta 10.
- ¹⁵ Kirsten Sandberg (2015) The Rights of LGBTI Children under the Convention on the Rights of the Child, *Nordic Journal of Human Rights*, 33:4, 337-352, s. 343.
- ¹⁶ Kirsten Sandberg (2015) The Rights of LGBTI Children under the Convention on the Rights of the Child, *Nordic Journal of Human Rights*, 33:4, 337-352, s. 349.
- ¹⁷ Kirsten Sandberg (2015) The Rights of LGBTI Children under the Convention on the Rights of the Child, *Nordic Journal of Human Rights*, 33:4, 337-352, s. 344.
- ¹⁸ Ruotsin hallituksen tilaaman selvityksen pohjalta tehty muistio: ”*Transpersoner i Sverige - Förslag för stärkt ställning och bättre levnadsvillkor*” (SOU 2017:92), s. 90. Saatavilla: <https://www.regeringen.se/4adda9/contentassets/3e2e892900fc4034a9d822413fdaefe7/transpersoner-i-sverige---forslag-for-starkt-stallning-och-battre-levnadsvillkor>.
- ¹⁹ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 12 (2009) lapsen oikeudesta tulla kuulluksi (CRC/C/GC/12), kohta 82.
- ²⁰ Kirsten Sandberg (2015) The Rights of LGBTI Children under the Convention on the Rights of the Child, *Nordic Journal of Human Rights*, 33:4, 337-352, s. 349.
- ²¹ CRC/C/GC/13, kohta 4.
- ²² YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 15 (2013) lapsen oikeudesta nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta (CRC/C/GC/15), kohta 8.
- ²³ CRC/C/GC/15, kohta 11.
- ²⁴ YK:n taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitean yleiskommentti nro 14 (2000) oikeudesta parhaaseen mahdolliseen terveydentilaan (E/C.12/2000/4), kohta 8.
- ²⁵ E/C.12/2000/4, kohta 35.
- ²⁶ YK:n taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitean yleiskommentti nro 22 (2016) oikeudesta seksuaali- ja lisääntymisterveyteen (E/C.12/GC/22), kohta 59.
- ²⁷ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 5 (2003) lapsen oikeuksien yleissopimuksen yleiset täytäntöönpanotoimenpiteet (CRC/GC/2003/5), kohta 18.
- ²⁸ Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutetun kommentti (2014): LGBTI children have the right to safety and equality. Saatavilla: <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/lgbti-children-have-the-right-to-safety-and-equality>.
- ²⁹ Parliamentary Assembly: Resolution 2048 (2015) Discrimination against transgender people in Europe. Saatavilla: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=21736&lang=en>.
- ³⁰ YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimiston raportti YK:n ihmisoikeusneuvostolle: ”*Discrimination and violence against individuals based on their sexual orientation and gender identity*” (A/HRC/29/23) (4.5.2015), kohta 78 (h). Saatavilla: <https://undocs.org/A/HRC/29/23>.
- ³¹ A/HRC/29/23, kohdat 13-14.
- ³² YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimiston julkaisu ”*Living Free and Equal*” (HR/PUB/16/3, 2016), s. 121. Saatavilla: <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/LivingFreeAndEqual.pdf>.
- ³³ YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimiston julkaisu ”*Living Free and Equal*” (HR/PUB/16/3, 2016), s. 48. Saatavilla: <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/LivingFreeAndEqual.pdf>.
- ³⁴ Ibid. s. 125.
- ³⁵ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 20 (2016) lapsen oikeuksien täytäntöönpanosta nuoruusiässä (CRC/C/GC/20), kohta 34.

³⁶ YK:n ym. järjestöjen yhteinen lausunto (24.10.2016) ”End violence and harmful medical practices on intersex children and adults”. Saatavilla:

<https://ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=20739&LangID=E>.

³⁷ YK:n ym. järjestöjen yhteinen lausunto kansainvälisenä homofobian, transfobian ja bifobian vastaisena päivänä (17.5.2017) ”Embrace diversity and protect trans and gender diverse children and adolescents”. Saatavilla:

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=21622>.

³⁸ YK:n riippumattoman, seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvan väkivallan ja syrjinnän torjunnan asiantuntijan YK:n yleiskokoukselle antama raportti: ”Legal recognition of gender identity and depathologization” (A/73/152) 12.7.2018, kohta 40. Saatavilla:

<https://www.ohchr.org/EN/Issues/SexualOrientationGender/Pages/AnnualReports.aspx>.

³⁹ A/73/152, kohta 39.

⁴⁰ European Commission: Union of Equality: LGBTIQ Equality Strategy 2020-2025, 12.11.2020 (COM(2020) 698 final), s. 18. Saatavilla:

https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/lgbtiq_strategy_2020-2025_en.pdf.

⁴¹ YK:n ihmisoikeuskomitean loppupäätelmät Suomelle 1.4.2021 (CCPR/C/FIN/CO/R.7), kohdat 20-21. Saatavilla:

https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/FIN/CCPR_C_FIN_CO_7_44648_E.pdf.

⁴² YK:n riippumattoman, seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvan väkivallan ja syrjinnän torjunnan asiantuntijan YK:n ihmisoikeuskomitealle antama raportti: ”The law of inclusion” (A/HRC/47/27) 3.6.2021, kohdat 77, 82 ja 91. Saatavilla:

<https://undocs.org/A/HRC/47/27>.

⁴³ CRC/C/GC/12, kohdat 12 ja 73.

⁴⁴ Council of Europe: Protecting Human Rights of Transgender Persons (2015), s. 18. Saatavilla:

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680492119>.

⁴⁵ YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimiston taustamuistio intersukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksista (2016), s. 26. Saatavilla:

<https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Discrimination/LGBT/BackgroundNoteHumanRightsViolationsagainstIntersexPeople.pdf>.

⁴⁶ Ks. esim. Tikli Oikarinen: Ei tietoa eikä vaihtoehtoja: Selvitys intersukupuolisten ihmisten oikeuksista ja kokemuksista, Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2019:3. Saatavilla:

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-737-3>.

⁴⁷ Ks. esim. komitean Chilelle antamat loppupäätelmät (CRC/C/CHL/CO/4-5), kohta 49. Saatavilla:

<https://undocs.org/CRC/C/CHL/CO/4-5>.

⁴⁸ YK:n naisten syrjinnän poistamista käsittelevän komitean ja lapsen oikeuksien komitean yhteinen yleiskommentti nro 18 (2014) haitallisista käytännöistä (CEDAW/C/GC/31 – CRC/C/GC/18), kohta 40.

⁴⁹ Ks. esim: Irlanti (CRC/C/IRL/CO/3-4), kohta 40; Italia (CRPD/C/ITA/CO/1), kohta 46; Tanska (CAT/C/DNK/CO/6-7), kohta 43; Sveitsi (CCPR/C/CHE/CO/4), kohta 25; Luxemburg (CRC/C/LUX/CO/5-6), kohta 19; Itävalta (CRC/C/LUX/CO/5-6), kohta 27.

⁵⁰ Ks. CRC/C/IRL/CO/3-4, kohta 39.

⁵¹ CRC/C/GC/14, kohta 39.

⁵² Council of Europe: Protecting Human Rights of Transgender Persons (2015), s. 18. Saatavilla:

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680492119>.